

УДК 821. 161. 2 – 96.10

ТЕТЯНА РОСПОПА

(Луцьк)

СТУДІЇ ПРО ЛЕСЮ УКРАЇНКУ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ЖИТТЯ І РЕВОЛЮЦІЯ»

Ключові слова: журнал «Життя і революція», рецепція, наукові студії, дослідження.

За мінімуму демократії й політичних свобод у 20-х роках ХХ століття українська радянська журналістика все ж таки популяризувала українську літературу. Незважаючи на жорстку цензуру та заборони, такі журнали, як «Червоний шлях», «Життя і революція», «Книгар», «Нова генерація», що видавалися в Україні, знайомили читача із класиками української літератури – Т. Шевченком, І. Франком, Лесею Українкою.

Літературне життя 20-х років цікавить нас, насамперед, у духовному контексті національного відродження. Літературний процес неодноразово привертав увагу дослідників. Проте чимало наукових розвідок про рецепцію життя і творчості класиків української літератури на сторінках часописів не окреслюють і нині наукової проблеми.

У запропонованому дослідженні за мету ставимо з'ясувати, якою постає рецепція творчості Лесі Українки на сторінках одного з головних журналів 20-х років ХХ століття «Життя і революція». Завдання нашої наукової розвідки – інтерпретація творчості Лесі Українки, риси особистості та грані характеру поетеси на сторінках часопису «Життя і революція». Наша стаття є спробою на основі спостереження виділити риси українського національного характеру в житті та творчості Лесі Українки в журналі «Життя і революція».

До імені нашої геніальної землячки торкалося безліч науковців. Серед них зокрема О. Рисак, А. Мороз, Л. Мірошниченко, М. Жулинський, Л. Скупейко.

Значним досягненням літературознавства 20-х років були книгоспілчанські видання творів Лесі Українки 1927–1930 рр., які супроводжувалися ґрунтовними розвідками М. Драй-Хмари, П. Филиповича, І. Шаровольського, О. Білецького, Є. Ненадкевича, М. Якубського та ін. Сучасний український літературознавець М. Наєнко в контексті популярної тоді теми «Творчість Лесі Українки» виділяє монографію М. Драй-Хмари за її «яскраво виражену естетичну й компаративістичну специфіку» [6, с. 173]. Дослідження М. Зерова примітивне з'ясуванням «культурологічної основи екзотизму творчості Лесі Українки; П. Филипович проникав у генезис її новоромантизму та сюжетних побудов» [6, с. 173].

Помітну роль у становленні й розвитку українського ренесансу 20-30 років ХХ століття зіграв суспільний літературно-науковий щомісячний прогресивний журнал «Життя і революція» (1925–1934 рр.), який, безумовно, був одним із найпопулярніших видань свого часу в Україні. Історії цього журналу, його ролі в становленні і розвитку української літератури 20-х років досі приділялося зовсім мало уваги. Останнім часом у зв'язку з поглибленим вивченням історії

української літератури зазначеного періоду, доріг її розквіту на різних етапах закономірно визначився інтерес до періодичних видань, зокрема і до вказаного журналу. Часопис порушував широке коло питань, пов'язаних із суспільно-політичним і культурним життям, з боротьбою за підвищення культурного рівня українського народу і з розвитком української літератури в умовах будівництва соціалістичного суспільства.

«Життя і революція» – щомісячний журнал, який виходив у Києві спочатку як журнал громадського життя, літератури й науки. У перших п'яти номерах за 1925 рік переважали статті економічного та політичного характеру. Далі журнал стає літературно-мистецьким, громадсько-політичним, науково-популярним місячником. Центральне місце в ньому посідають відділи літератури, культури, мистецтва тощо. Редакційна колегія часто змінювалася. У її складі працювали Б.Червоний, О. Дорошкевич, Є. Черняк, М. Баран, М. Терещенко, І. Лакиза, М. Бажан, Гео Шкурупій, Ф. Якубовський.

У 20-ті роки журнал був досить яскравим явищем і, наскільки дозволяли умови ідеологічного тиску, намагався дотримуватися незалежної позиції, хоч на початку 30-х редакційна колегія, вкотре вже змінена партійним керівництвом, змушена була визнавати свої «помилки», друкувати вульгарно-соціологічні матеріали. У 1932 р. він став органом Федерації радянських письменників України, у 1933 р. – місячником оргкомітету Всеукраїнської спілки радянських письменників. У 1934р. журнал було закрито.

У часописі «Життя і революція» з'являлися ювілейні та пропам'ятні статті, відгуки, огляди, спогади, присвячені Лесі Українці. Низка публікацій побачила світ у періодичних виданнях. Публіцистичний вінок шани роду Косачів складають чимало газетних матеріалів, які свідчать про значні заслуги цієї родини перед українською літературою та культурою. Видавці часописів брали на себе зобов'язання не тільки інформувати громадськість, але й формувати національну свідомість українців. Автори послугоувалися національним прикладом Лесі Українки. Цитуючи на сторінках часописів (зокрема «Життя і революція») думки поетеси, літературознавці сподівалися розбудити в народі стремління до волі та незалежності: «...співати перед чужинцями, щоб зрозуміти потреби нашого рідного народу, але не плакати перед ними, а гордо співати про свій рідний край» [1, с. 106].

Окрім поезії, драматургії, прози, літературно-критичних статей Лесі Українки, журнал містив цілу серію наукових студій М. Драй-Хмари, М. Зерова, П. Филиповича, Б. Якубського, П. Одарченка, С. Гаєвського. На жаль, через відомі причини значна частина доробку цих відомих філологів була вилучена з наукового обігу. З початку 90-х років повертаються їхні дослідження, що залишаються важливим джерелом для узагальненої праці про Лесю Українку.

Спробуємо уважніше придивитися до проблеми осмислення творчості письменниці в розвідках М. Драй-Хмари, М. Зерова, П. Филиповича, Б. Якубського, П. Одарченка, С. Гаєвського на сторінках журналу.

У 1926 році М. Драй-Хмара звернувся до полеміки між І. Франком і Лесею Українкою, що відбулася 1897 року. На сторінках журналу «Життя і революція»

(1926, № 5) він надрукував статтю «Ів. Франко і Л. Українка: З полеміки 90-х років», широко висвітливши її хід та вузлові проблеми. На початку статті М. Драй-Хмара зазначає, що ця полеміка була суттєвим «епізодом із взаємин між галичанами й українцями» [2, с. 109]. Вона фактично розпочалася зі статті І. Франка «З кінцем року» («Життя і слово», 1896, кн. VI), у якій автор закликає українську інтелігенцію до «систематичної праці серед народу» [2, с. 109] (під народом І. Франко розумів селянство), гостро звинувачує наддніпрянських радикалів (переважно драгоманівських поглядів) в «інтересі до абстрактних питань» та «глибокому розриві з народом» [2, с. 109]. М. Драй-Хмара акцентує увагу на тих головних позиціях І. Франка, з якими не погоджувалась Леся Українка. Відомо, що стаття І. Франка викликала з її боку цілу низку заперечень поглядів опонента, окремі з яких вона кваліфікує як помилки. М. Драй-Хмара вказує на головне гасло статті словами Лесі Українки «Не так ті вороги, як добрії люди» [2, с. 109]. При цьому він, як і Леся Українка, не приймає народницьких поглядів І. Франка і висловлює розчарування від того, що симпатії поета звернулись «до аполітичної літератури і наукової діяльності» [2, с. 110]. Йому більше імпонує думка Лесі Українки, що в Україні «перш усього треба здобувати собі інтелігенцію, вернути нації її «мозок», – аби не було так, що є над чим робити, та нема кому» [2, с. 111].

У з'ясуванні основних питань полеміки ключовою М. Драй-Хмарі бачилась проблема принципового «розходження, ідеологічної диференціації, характерної для української інтелігенції кінця XIX століття» [2, с. 111]. Отже, імовірно, що звернення дослідника до полеміки 90-х років не випадкове і свідчить про його увагу до провідних тенденцій розвою української культури у 20-х роках XX століття. Симптоматично, що стаття «Ів. Франко і Л. Українка» вийшла поза межі аналізу конкретної полеміки. У ній фактично поставлено питання про роль української інтелігенції в національно-духовному відродженні, яке М. Драй-Хмару хвилювало особливо гостро. Саме така позиція зафіксована і в його численних щоденникових нотатках. Так, у записі від 13.08.1924 р. він наголошує, що «в революції інтелігенція не перемогла в повній мірі національного моменту (не закріпила своїх позицій) і через те почуває себе „ні в цих, ні в тих”» [2, с. 112]. Разом із тим автор статті висловлює впевненість, «що й до української літератури в скорім часі докотяться нові методи й соціологічно-матеріалістичні принципи досліду поетичної творчості» [2, с. 112]. І творчість Лесі Українки стане першим об'єктом таких студій.

Утверджуючи нові тенденції в літературознавстві, М. Драй-Хмара виявляв неабиякий інтерес до проблем у галузі поетики. Цим зумовлена особлива увага дослідника до естетичної природи текстів Лесі Українки, суто поетичних якостей її творчості.

Крім М. Драй-Хмари, який досліджував погляди Лесі Українки на події літературного життя і критичну рецепцію її творчості, на цю проблему звертав увагу ще один неокласик М. Зеров. З погляду означеної проблеми характерна стаття М. Зерова, вміщена в журналі «Життя і революція» за 1925 р. (№ 12), «З листування Лесі Українки». Дослідник звертає увагу на те, що в кожному своєму листі поетеса подає міркування з приводу різних новин українського літературного

життя, відгуки мистецьких поглядів та смаків Лесі Українки: «...не відчуваю в собі ніякого таланту для полеміки про українську літературу, а для справжньої критичної статті не можу дібрати матеріалу, тут зусилля окремих людей нічого не допоможуть, бо наша література і критика живуть в ненормальних обставинах – вони перш за все не мають за собою справжньої читацької публіки» [4, с. 154].

1925 р. можна вважати вершиною літературно-критичної діяльності М. Зерова. Тоді тільки журнал «Життя і революція» вмістив 17 його матеріалів. Так, М. Зеров брав участь у підготовці дванадцятитомника поетеси, виступивши як автор ґрунтовної передмови до сьомого тому («Руфін і Прісцилла: До історії задуму і виконання», 1930). Майстерно розшифровуючи основні засади й визначальні принципи поетики світообразу Лесі Українки, інтерпретуючи художні й естетичні параметри текстів видатної поетеси, М. Зеров уважав, що він сам удосконалюється. Окремі зауваження та спостереження М. Зерова щодо особливостей поетики художнього мислення Лесі Українки суголосні з тими ідеями, які лягли в основу розвитку магістральних напрямів світової літературно-критичної думки ХХ століття.

Ще один літературознавець С. Гаєвський в оглядовій статті «До питань про Лесю Українку», що вміщена в журналі «Життя і революція» за 1925 р. (№ 10), аналізує дослідження М. Зерова та А. Музички, зауваживши, що обидва автори монографій уже написали рецензію на роботу свого колеги, відзначивши в ній чимало хиб. «В своїй праці А. Музичка не виділяє розгляду поетичної творчості окремо, а веде його разом з характеристикою життя поетки» [1, с. 106]. «А через те, що фактів для такого висвітлення автор не має, він використовує окремі місця з творів» [1, с. 106]. С. Гаєвський відзначає характерний неметодологічний засіб дослідника: «Світовідчуття й світосприймання раннього періоду життя поетки коментуються посилками на твори, що написані в стиглу добу життя поетки» [1, с. 106]. Автор статті твердить, що А. Музичка часто послуговується вставними конструкціями, своєрідними прийомами нечіткості, сумніву: «Оці припущення й здогади, то саме характерне для всієї праці А. Музички: вони її роблять проблематичною, невиразною; схарактеризовані моменти не являють собою дійсні життєві факти, оперті на певний час і дійових осіб, а так собі, як кажуть: „взгляд и нечто”» [1, с. 106]. Усі ці припущення, якими, однак, не обґрунтовується наукова істина, покликані сформулювати, за задумом А. Музички, висновок про «марксівський світогляд крайнє лівого напрямку» [1, с. 106], з яким С. Гаєвський не погоджується.

С. Гаєвський у своїй статті «Рецензія на книгу Драй-Хмари М. Леся Українка: Життя й творчість. 1926», яка вміщена в журналі «Життя і революція» за 1926 р. (№ 8), описуючи книгу Драй-Хмари «Леся Українка», твердить, що автор розглядає творчість поетеси «рівнобіжно з її біографією» [4, с. 154].

Зіставивши характеристики творів Лесі Українки «На полі крові» й «Камінний господар», здійснених А. Музичкою та М. Зеровим, С. Гаєвський указує на суттєву розбіжність висновків обох дослідників: «Загальне безметоддя треба вважати першою причиною схарактеризованої розбіжності у наших двох дослідників» [1, с. 107]; «Революційні шукання нашого часу тільки оголили наші

старі вади, але не нашли ліків до них» [1, с. 107]. Другою причиною С. Гаєвський вважає «брак фактичних матеріалів з життя й поетичної діяльності Л. Українки» [1, с. 108]. Отже, С. Гаєвський, указуючи на полеміку, яка точилася на сторінках журналу «Життя і революція», вважає, що два дослідника (М. Зеров та А. Музичка) не подають ніяких фактичних матеріалів, а тільки фрагментарно оцінюють критичну рецепцію творчості Лесі Українки.

Автори публікацій, щоб показати читачеві повний творчий потенціал Лесі Українки, використовували весь спектр її діяльності. Цими настроями були пройняті статті П. Филиповича «Образ Прометея в творчості Лесі Українки» і Б. Якубського «Спадщина Лесі Українки». П. Филипович у своїй розвідці наголошував на спорідненості поглядів Лесі Українки й Т. Шевченка, зазначав, що «треба вже підходити до детальнішого вивчення образних засобів поетки» [8, с. 113]. Леся Українка завжди відчувала, що їй хтось наказує вести боротьбу з пасивністю. А наказував їй це дух нації, який дав життя й Т. Шевченкові – так вважає П. Филипович: «Пластичність Шевченкових образів поєднана з ліричним піднесенням, що виявляється в непомітному перенесенню дії в інший план – план гнівної промови» [8, с. 113]. Автор дає підтвердження, що образ Прометея спочатку є центральним тільки для Шевченкового «Кавказу». «Лише в Шевченковому «Кавказі» образ Прометея накреслено з соціально-поетичним змістом, що пізніше так часто зустрічається в творах Лесі Українки» [8, с. 114], – акцентує літературознавець П. Филипович. Він наголошує, що Леся Українка продовжила подвижницьку справу Тараса Шевченка: «...образ Прометея в Шевченковому Кавказі – найсильніше втілення цього образу в українській поезії, але й Леся Українка наситила цей образ емоцією та глибиною переконання» [8, с. 116].

П. Филипович намагався ретельно прочитати й проаналізувати доробок Лесі Українки: «...звертаючись до творчого процесу Лесиного в її ліриці, зауважимо одну цікаву властивість – вона в процесі перегляду написаного дуже рідко щось до нього додавала» [8, с. 116]. Творчість Лесі Українки – це був крик нової нації, що віднайшла в собі волю до чину, що «воліє вмерти, але перед побідним ворогом не схилиться» [8, с. 116]. Автор наголошує на тому, що поетеса вела довічну боротьбу з роздоріжжям людського життя, адже вона була людиною сильної волі, а тому вийшла переможцем із боротьби за існування. У публікації «Образ Прометея в творах Лесі Українки» йдеться про те, що Леся Українка «бачить майбутнє, сповнене духом непокори» [8, с. 118]. Аналізуючи її творчість, П. Филипович відзначає, що «її словами промовляє минула й сучасна українська дійсність, що геніальна жінка української літератури виросла на лоні чарівної української природи, а організм нації, що на лоні тої природи перебуває, малярійно-затроєний» [8, с. 118]. Поетеса повсякчас працювала на благо свого знедоленого народу, відчуваючи в собі силу духу, силу слова, силу освіченості. Крім зазначеної статті П. Филипович написав блискучу передмову «Леся Українка» до окремої книжки її поем (1920).

Літературознавець Б. Якубський у статті «Спадщина Лесі Українки» звертає увагу на драматичну творчість Лесі Українки, зазначаючи: «В драмах і поемах вона поступово відділяється від турботної сучасності і зупиняється на рішен-

ні загальнолюдських, трагічних моментів, виникаючих на ґрунті сутичок головних елементів людської стихії» [9, с. 121]. Б. Якубський, коментуючи драматичну творчість поетеси, вказує на те, що «суворість драматичної творчості досягає найбільшої сили і виявляється вже не тільки в численних дрібних змінах окремих слів, а в значних переробках – переважно скороченнях – композиції цих творів» [9, с. 121]. Деякі дослідники, включаючи Б. Якубського, і сьогодні твердять, що саме в драматургії Леся Українка досягла піку своєї творчої слави. Можливо, це тому, що в драмах Лесі Українки можна порівняно легко встановити наявність чи не всіх тодішніх модерних літературних типів художнього мислення, починаючи від оновленого реалізму (неореалізму) з його чітким вияскравленням жіночої проблеми («Прощання»), продовжуючи символізмом («В домі роботи, в країні неволі», «Йоганна, жінка Хусова») і завершуючи неоромантизмом («Три хвилини», «Айша та Мохаммед»).

Звертаючи увагу на поетичну творчість Лесі Українки, вкажемо на дослідника творчості поетеси 20-х років П. Одарченка, який на сторінках журналу «Життя і революція» вказує на ненадруковані праці Лесі Українки, що переховувалися в Галицькому музеї імені М. Драгоманова. «Цей альбом має 45 поезій Лесі Українки 1890-1895 рр. і серед них три невідомих – «З Гейне», «Фа», «Питання-Відповідь» [7, с. 154]. На превеликий жаль, пише автор, він знайшов їх тоді, коли у світ вийшов 1 том видання творів Лесі Українки (1927, за редакцією Б. Якубського), і П. Одарченко друкує їх у вищезгаданому часописі «Життя і революція» – у статті, яка має назву «Нові недруковані поезії Лесі Українки».

Вищевказані літературознавці на сторінках журналу «Життя і революція» пропонували читачам критичні розвідки про життя і творчість поетеси без нахабних перекручень, догматичних утручань. Вочевидь, буде правильним назвати матеріали часопису «Життя і революція», які стали доступними лише з 90-х років, значущою часткою правди про Лесю Українку. У цих публікаціях аналізується творчість поетеси, дослідники з особливим захопленням пишуть про її геніальність. Та головне, що це новий матеріал для дослідників нашого періоду, у ньому також присутній дух епохи Лесі Українки. Наукові розвідки журналу «Життя і революція» несли в собі не лише джерельну інформацію, але засвідчили загальнодержавний напрям і дослідження життя і творчості письменниці.

За багато десятиліть в українському літературознавстві з'явилося чимало наукових статей про Лесю Українку. Однак доробок дослідників, уміщений у журналі «Життя і революція», є оригінальною пам'яткою історико-філософських пошуків, а тому заслуговує на особливу увагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаєвський С. До питань про Лесю Українку / С. Гаєвський // Життя і революція. – 1925. – № 10. – С. 105–109.
2. Драй-Хмара М. Іван Франко і Леся Українка / М. Драй-Хмара // Життя і революція. – 1929. – № 4. – С. 109–115.
3. Драй-Хмара М. Леся Українка. Життя й творчість / М. Драй-Хмара. – К.: ДВУ, 1926. – 156 с.
4. Зеров М. З листування Лесі Українки / М. Зеров // Життя і революція. – 1928. –

№ 1. – С. 154–156.

5. Музичка А. Леся Українка, її життя, громадська діяльність і поетична творчість / А. Музичка. – Б. м.: Держ. вид-во Укр., 1925. – 108 с.

6. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства : підручн. / М. К. Наєнко. – К. : Академія, 2001. – 360 с.

7. Одарченко П. Нові недруковані поезії Лесі Українки / П. Одарченко // Життя і революція. – 1928. – № 1. – С. 154–156.

8. Филипович П. Образ Прометея в творах Лесі Українки / П. Филипович // Життя і революція. – 1928. – № 7. – С. 113–120.

9. Якубський Б. Спадщина Лесі Українки / Б. Якубовський // Життя і революція. – 1928. – № 7. – С. 121–132.

ТАТЬЯНА РОСПОПА

СТУДИИ О ЛЕСЕ УКРАИНКЕ НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА «ЖИЗНЬ И РЕВОЛЮЦИЯ»

В статье предложен обзор литературного процесса 20-х годов XX века. Исследуется рецепция творчества Леси Украинки на страницах украинского журнала «Жизнь и революция», в котором сосредоточены материалы, составляющие источниковую базу для изучения литературы этого периода.

Анализируются теоретические аспекты и формы переосмысления традиций Леси Украинки в данном журнале. Комплексно исследованы публикации в журнале «Жизнь и революция» на разных этапах его жизни и в контексте исторических процессов 20-х годов XX века. Журналы указанного периода – весомый источник информации о Лесе Украинке.

Ключевые слова: журнал «Життя і революція», рецепція, научные студии, исследования.

TATIANA ROSPOPA

STUDIOUS ABOUT LESYA UKRAINKA IN MAGAZINE «GUTTJA I REVOLJUCIJA»

There is inspection of literary process of the 20s years of the twentieth century Lesya Ukraika`s poetry in magazine «Guttja i Revoljucija» in which all of materials that built the basis for studying about the development of the literature of that period are concentrated.

Theoretical aspects and forms of re-equipping Lesya Ukraika`s tradition are analyzed in this newspaper. Complex researched publications in the journal «Guttja i Revoljucija» at different stages of living and in the context of historical processes of the twentieth century. Magazines of the 20th twentieth century are a weighty source of information about Lesya Ukraika.

Key words: magazine «Guttja i Revoljucija», reception, scientific studios, research.

Одержано 7.04.2014 р.